

XVII. YÜZYILDA GEDİZ'İN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt, 7, Sayı 12, 2016
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 17.02.2016 Yayıma Kabul Tarihi: 08.03.2016

Meltem AYDIN
Yrd. Doç. Dr.
Kafkas Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
meltemtokucu@gmail.com

ÖZ Osmanlı malî teşkilatında vergi yükümlüsü halkı tespit etmek amacıyla, değişik dönemlerde ve farklı merkezlerde sayımlar gerçekleştirilmiştir. Bu sayımlar sonucu tutulan tahrir, avarız ve temettüat defterleri devletin idarî, ekonomik, askerî ve sosyal yapısı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu çalışmada Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olan Kütahya sancağına bağlı Gediz kazası ve köylerinde XVI. yüzyılda yapılan tahrir sonuçları değerlendirildikten sonra yörenin XVII. yüzyıldaki sosyo-ekonomik yapısı avarız defterleri verileri esas alınarak incelenmiştir. 1665-1666 ve 1675-1676 yılları arasında avarız defterlerinden elde edilen sonuçlar tablolar yardımı ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avarız, Kütahya, Gediz, XVII. Yüzyıl.

Jel kodu: N95, R23.

Türü: Derleme

DOI:10.9775/kauibfd.2016.007

Atıfta bulunmak için: AYDIN, M. (2016) “XVII. Yüzyılda Gediz’in Sosyo-Ekonomik Yapısı” *KAÜİİBFD* 7(12), 125-153.

THE SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF GEDIZ IN THE XVII. CENTURY

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 7, Issue 12, 2016
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 17.02.2016

Accepted Date:08.03.2016

Meltem AYDIN
Assistant Professor
Kafkas University
Faculty of Fine Arts
meltemtokucu@gmail.com

ABSTRACT | Censuses, performed by the Ottoman Finance Organization in order to determine the taxpayers in different districts and different times, contain important information about administrative, economic and military structure of the State. These censuses were recorded with different names such as land, avarız and temettuat registrations.

The main aim at this study is to examine the changes in the socio-economic structure and population of Gediz District in Kütahya Sanjak which was the center of the Anadolu Governor depending on the land registrations in the Beyazıt II Era and the avarız registrations in the XVII. Century.

Keywords: Avarız, Kütahya, Gediz, XVII. Century

Jel Code: N95,R23.

Type: Review

Cite this Paper: AYDIN, M. (2016) “The Socio-Economic Structure of Gediz in the XVII. Century” *KAUJEASF* 7(12), 125-153.

1. GİRİŞ

Anadolu'nun batısında İç Ege'de bulunan Gediz, Kütahya iline bağlıdır. Batısında Pazarlar, Şaphane, güneyinde Uşak, Banaz, doğusunda Altıntaş, kuzeyinde Çavdarhisar ve Aslanapa ile çevrili yeşillikler içinde şirin bir ilçedir. Ege bölgesinin Honaz Dağı (2.528 m), Akdağ (2.446 m) ve Bozdağ'dan (2.421 m) sonra en büyük yükseltisi olan Murat Dağı (2.312 m) ilçenin doğusunda yer alır (Keser, 2013:713).

Frigler'den önceki dönemde Kadoi adı ile anılan Gediz'e Frigyalılar döneminde kahraman Kodis'in adına izafeten Kadus ismi verilmiştir. Makedonya Krallığı zamanında, krallığın kolonisi olan ve Makedonya'dan nakledilen göçmenlerin iskân edildiği Gediz, (Uzunçarşılı, 1932: 4) daha sonra sırasıyla Bitinya, Bergama ve Roma hâkimiyetleri altına girmiştir. Roma döneminde kentin adına bastırılmış sikkelerin bulunması önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Doğusunda bulunan Murat Dağı'nın geçit veren yeri olması ve batı Anadolu ile iç batı Anadolu'yu birbirine bağlaması, Bizans döneminde Gediz'i stratejik öneme sahip bir merkez konumuna getirmiştir (Kaplan, 2005: 11).

1078 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmış oğlu Süleyman Şah Kütahya'yı Bizans'tan almış, 1097'de Haçlı saldırıları sonucu kısa bir süre işgal altında kalan şehir, Kütahya ile birlikte tekrar Selçuklu hâkimiyeti altına girmiştir. Fetihden sonra Gediz'de serdar Umur Han tarafından Serdar Cami'-i yaptırılmıştır. 1204 yılına kadar şehir Bizans ile Anadolu Selçukluları arasında sık sık el değiştirmiş, bu tarihten sonra 1233 yılına kadar İznik Rum İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmıştır. Gediz'in Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına yeniden katılması I. Alâeddin Keykubat döneminde gerçekleşmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla bu bölgede Germiyanogulları Beyliği kurulmuştur. Kütahya 1302'den 1429 yılına kadar beyliğin merkezi olmuştur. Germiyanogulları Uşak, Armudili, Gököyük, Selendi, Kula, Tavşanlı, Banaz, Işıklı, Baklan, Tonoğlu, Honaz, Dazkırı, Geyikler, Eşme, Homa, Eğrigöz, Simav ve Şeyhli kazaları ile birlikte Gediz'e de sahip olmuştur (Gürsoy, 2011: 6-7).

Germiyanoglu Süleyman Şah (1361-1387) kızı Devlet Hatun'u Sultan I. Murad'ın oğlu Bayezid'e vererek Osmanlılarla akrabalık bağı kurmuştur. Devlet Hatun'un çeyizi olarak Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emet) ve Tavşanlı Osmanlılara bırakılırken, Gediz Germiyanogulları idaresinde kalmaya devam etmiştir. Sultan II. Murad döneminde Germiyanoglu Yakup Bey erkek evladı olmadığı için ölümünden sonra Germiyan ülkesini Osmanlılara bırakmayı vasiyet etmiş ve bu vasiyetini 1427 yılında Edirne'de ziyaret ettiği Sultan II.

Murad'a bizzat bildirmiştir. Kütahya'ya döndükten bir süre sonra yazılı bir vasiyetname ile bu dileğini teyit etmiştir. 1429'da vefatı ile Kütahya ve çevresindeki topraklar Osmanlı idaresi altına girmiş, dolayısıyla Gediz'de de Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştur (Ciloşoğlu, 2011: 13, 18,19).

Osmanlı yönetiminde Kütahya ilk olarak Umur Beyoğlu Osman Çelebi tarafından idare edilmiştir. 1433 yılında Kütahya'ya gelen Bertrandon de la Broquiere şehirde Sultan II. Murad'ın büyük şehzadesi Alaeddin'in sancakbeyi olduğunu belirtmiştir. Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Kütahya sancağı merkezi Ankara olan Anadolu Beylerbeyliğine bağlı olarak yönetilmiştir. 1451'de Karamanoğulları ve Mentешеoğulları tehdidini bertaraf edebilmek üzere görevlendirilen İshak Paşa beylerbeylik merkezini Ankara'dan Kütahya'ya nakletmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Bayezid ve Selim dönemlerinde Kütahya'nın şehzade sancağı olması nedeniyle beylerbeylik merkezi Ankara olmuşsa da bunun dışındaki dönemlerde merkez Kütahya olmaya devam etmiş, Gediz kazası ise Kütahya sancağına bağlı kalmıştır (Gökbilgin,1997: 1121).

Osmanlı Devleti'nde ülke idarî olarak eyaletlere ayrılmış, beylerbeyi olarak adlandırılan yöneticiler paşa sancağı adı verilen eyalet merkezinde oturmak suretiyle kendilerine bağlı sancak ve kazaları yönetmişlerdir. Sancaklarda sancak beyleri, kazalarda ise idarî ve adlî yönetici olarak kadılar görev yapmışlardır. Osmanlı taşra teşkilatında idarî bakımdan bir sancak beyinin yönetiminde bulunan livalarla, bir kadının yetki sahasına giren kazalar, idarî ve coğrafi açıdan içinde köy, mezra ve cemaatlerin bulunduğu bölgelere ayrılmış ve bu bölgeler nahiye olarak isimlendirilmiştir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda tımar sisteminin önemini kaybetmesiyle birlikte nahiyeler kazaların alt birimi olarak ön plana gelmiştir (Şahin, 2006: 307).

Tahrir defterleri, Osmanlı malî teşkilatında vergi yükümlüsü kişilerin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen sayımların kaydedildiği defterlerdir. Devletin vergi kaynakları, malî örgütlenmesi, askerî gücü ve imkânları hakkında çok zengin bilgiler içermektedir.

İstatistik malzemesi bakımından da hiçbir medeniyetle kıyaslanamayacak ölçüde sistemli ve kapsamlıdır (Işık vd.,2012:5). Tahrir defterleri sayesinde belirli bir bölgenin ekonomik ve demografik durumunu ortaya koymak mümkün olabilmektedir. Defterlerde yer alan şahıs isimleri, lakapları, meslekleri, etnik ve dinî mensubiyetleri, gelir düzeyleri gibi bilgiler toplumun sosyo-ekonomik yapısına da ayna tutmaktadır.

Tahririn amacı vergi yükümlüsü halkın yerleşim yerlerini, yaptığı işleri, mallarını ve elde ettiği ürünlerin kaynakları ile tımar sahiplerinin gelirlerini

tespit etmekte. Tahrir sırasında hiçbir kişinin ve gelir getiren hiçbir nesnenin kayıt dışı bırakılmaması konusunda il yazıcılarına gönderilen hükümlerde vurgu yapılırdı. Osmanlı Devleti'nden günümüze ulaşan en eski tahrir kayıtları 1431 tarihli Arvanid sancağı defteri idi. Bir yörede ilki fetihten hemen sonra olmak üzere çeşitli vesilelerle tahrir yapılırdı. Genel olarak otuz yılda bir tahrir tekrarlanırdı. Padişah değişikliklerinde de tahrirlerin yenilendiği olurdu. Mufassal tahrir defterlerinin düzenlenmesinde zaman içerisinde bazı değişiklikler olmakla birlikte XVI. yüzyılda defterlerin başında bir mukaddime ve sancak kanunnamesi yer alır, ardından ayrıntılı fihristlere yer verilir. Daha sonra merkez kazadan başlayarak sancağı oluşturan, kaza ve nahiyeler kayıt altına alınırdı. Kazalarda öncelikle merkez konumundaki şehir veya kasaba *nefs* diye yazılırdı (Öz,2010: 425-427).

Özet halindeki icmal defterler ise mufassal defterlere dayanılarak hazırlanırdı. Bu defterlerde köy ve şehirlerdeki mükellef reaya isimleri ayrıntıları gösterilmeden yazılırdı. Gelirlerin padişah, beylerbeyi, sancakbeyi hasları ile zeamet ve tımar sahipleri arasında paylaşımına yer verilir (Işık vd., 2012: 10,13). Daha çok Osmanlı Devleti'nin XV. ve XVI. yüzyıllarda malî yapısını ve vergi gelirlerini tespit etme amacıyla yapılmış olan tahrirler aynı dönemde müstakil nüfus sayım defterleri tutulmadığı için devletin nüfus yapısı ile ilgili verileri doğrudan aktaran en erken tarihli ve son derece önemli kaynaklardır (Koç, 2007: 295). Bu defterlerde geçen hane kelimesi ev anlamında değil vergi matrahını oluşturan birim olarak kullanılmıştır. Özellikle 1520-34 yılları arasında büyük şehirlerin nüfusunu bu defterlere göre hesaplayan Ömer Lütfi Barkan, hane karşılığı olarak 5 katsayısını kullanmış ve pek çok araştırmacı tarafından da bu katsayı kullanılmıştır (Göyünç,1979;331-332).

Tahrir defterlerindeki nüfus, üretim, toprak düzeni demografik çalışmalarda kullanılması sırasında kadın ve buluş çağına girmemiş çocukları kapsamadığı, bazı icmal defterlerde muafaların yer almadığı için değerlendirmede bu hususun dikkate alınması gerekmektedir. Bu çalışmada özellikle avarız defterlerini esas alarak 1665-66'dan 1675-76'ya kadar Gediz'in merkez mahalleleri ile köylerindeki yerleşmeleri ve buralarda kayıtlı vergi yükümlüsü nüfusu tespit etmek amaçlanmıştır. Çeşitli araştırmacıların önceki yüzyıla ait tahrir defterlerine dayalı olarak ortaya koydukları veriler elde ettiğimiz verilerle kıyaslayarak Gediz'in XVII. yüzyılda sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişim ortaya konulacaktır.

2. TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE GEDİZ (1481-1571)

1481-1571 Yılları Tahrir Defterlerine Göre Gediz

Sultan II. Bayezid dönemine ait 45 numaralı tapu tahrir defterinde

Nâhiye-i Gediz Tabi'-i Kazâ-yı Kütahya olarak kaydedilen (Varlık, 1980: 59) Gediz'de 7 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler ve neferan sayıları şu şekilde sıralanmaktadır: Cami'-i Kebir Mahallesi 320 nefer ile en büyük mahalledir. Hacı Ali Fakih Mahallesi 205, Ahi Yahşi Mahallesi 125, Hacı Yahşi Mahallesi 95, Orta Mahallede 80, Hoca Fakih Mahallesi 70, Ömer Bey Mahallesi 40 nefer yaşamaktadır. Toplam nefer sayısı 935'tir (Dağlar, 2011: 17,18).

1520 tarihli ve 49 numaralı mufassal tapu tahrir defterinde Kütahya sancağının 11 kazasından birisi de Gediz olarak kaydedilmiştir. Sultan II. Bayezid döneminde nahiye olan Gediz 1520'de kaza merkezi olmuştur. 1533-34 yıllarında tahrir edilmiş olduğu anlaşılan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 438 numara ile kayıtlı olan tahrir defterinde ise Gediz, Altıntaş, Aslanapa, Tavşanlı, Sazanos, Yalak, Çukurca, Kavak, Kalınviran, Yoncalı ve Geriz ile birlikte Kütahya kazasına idarî bir teşkilat olarak bağlanan nahiyeler arasında yer almıştır.

1571 tarihli tapu tahrir defterinde *Nâhiye-i Gediz der-livâ-yı Kütahya* olarak kayıtlı olan Gediz, idarî anlamda Kütahya livasının bir kazasıdır. Çünkü burada nahiye kelimesi bölge ya da cihet manasında kullanılmıştır (Varlık, 1980: 64, 65, 68,72). 1571 yılında 1 kasaba, 55 köy, 9 mezra, 5 çiftlik ve 1 yaylağı bulunan Gediz'in merkez kasabasında (Nefs-i Gediz) 8 mahalle yer almıştır. Bu mahallelerden 166 nefer ile Cami'-i Kebir Mahallesi en büyük mahalledir. Hacı Yahşi Mahallesi 105, Hacı Ali Fakih Mahallesi 98, Ahi Yahşi Mahallesi 86, Kazuklu Dede Mahallesi 63, Orta Mahallesi 56, Ömer Bey Mahallesi 46, Hoca Fakih Mahallesi ise 42 nefer bulunmaktadır. 45 numaralı tapu tahrir defterinde yer almamış olan Kazuklu Dede Mahallesi ilk kez bu defterde kaydedilmiştir.

Mahallelerin tamamında 2 imam, 1 müezzin, 1 hatip, 1 duacı, 1 âmâ, 2 mülazım, 2 malul, 1 sahib-i vakıf ve 9 muhassıldan oluşan 19 muaf yer alır. Nefs-i Gediz'in toplam nefer sayısı 662 olup, tahmini nüfusu 2.660 olarak hesaplanmıştır (Dağlar, 2011: 11-17).

1571 tarihli tapu tahrir defteri kayıtlarına göre Gediz'de 55 köy bulunmaktadır. Bu köylerde toplam 2.910 hane,75 mücerred (bekâr erkek) olmak üzere tahmini 14.625 kişi yaşamaktadır. Gediz nahiyesinde bulunan cemaatlerden 747 kişi yerleşik hayata geçmiştir. Köseler, Günişe ve Hisar Yakası Yörük cemaatleri ise konar-göçer olarak yaşamlarını devam ettirmektedir. 346 hane ve 116 mücerredten oluşan bu üç Yörük cemaatinin yaklaşık nüfusu 1.846'dır. Yerleşik hayata geçenlerle birlikte Yörük cemaatlerinin toplam nüfusu 2.593 olmaktadır. Ayrıca haric-ez-defter olarak kaydedilen 231 kişi bulunmaktadır. Gediz kırsalında bu dönemde yaklaşık

olarak toplam 17.449 kişi yaşamaktadır. Buna merkezde yaşayan 2.660 kişiyi ilave ettiğimizde Gediz'in merkez ve kırsal nüfusu 20.109 olmaktadır. Nüfusun % 82'si köylerde, % 18'i ise şehir merkezinde yaşamaktadır. Gediz'de 16 imam, 25 pîr, 11 muhassıl, 1 müezzin, 1 sahib-i vakf, 2 duacı, 3 mülazım, 3 âmâ, 2 divane, 56 sipahi-zâde, 1 hatip ve 10 malul olmak üzere toplam 131 muaf reaya bulunmaktadır (Dağlar, 2011:18-21).

3. 1665-1666 YILI AVARIZ DEFTERLERİNE GÖRE GEDİZ

Devletin idarî, ekonomik ve demografik kaynaklarından olan klasik tahrirler özellikle tımar sisteminin hızla çöküşü ile birlikte anlamını yitirerek, bu yüzyılın sonlarından itibaren terk edilmeye başlandı. Tahrir defterlerinin yerini avarız vergisi mükelleflerinin kaydedildiği avarız defterleri aldı. Avarız vergisi başlangıçta olağanüstü durumlarda alınırken XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan savaşların yol açtığı ekonomik sıkıntıların bir sonucu olarak sürekli hale geldi. Avarız defterleri, klasik tahrir defterleri kadar idarî, sosyal, ekonomik ve demografik alanlara hitap edecek çeşitliliğe sahip değildi (Küçük, 2007: 37; Çelik, 2007: 35,36). Bruce Mc. Gowan, Machiel Kiel'in Balkan şehirleri ve Oktay Özel Amasya yöresinde demografi ve iskân tarihi üzerine yaptığı çalışmalarda avarız defterlerinden yararlanmışlardır. Son dönemlerde bölgesel demografi ve iskân tarihi çalışmalarında bu defterlerin kullanımı yaygınlaşmıştır (Küpeli, 2012:117).

Avarız vergilerinin düzenli hale gelmesinden sonra, uzunca bir süre tahriri yapılamamış olan bölgelerin avarız vergi yükümlüleri tespit edildi. Bu uygulama ülkenin büyük bir bölümünde geçerli hale geldi. Avarız vergisi mahalle ve köyleri bir bütün olarak vergiden sorumlu tutar ve avarız hanesi denilen birimler üzerinden tahakkuk ve tahsil edilirdi. Avarız hanesi gerçek haneden farklı olarak o yörenin ekonomik ve sosyal yapısına göre değişkenlik gösterebilirdi. Duruma göre 3, 5, 10, 15 ve daha fazla evli kimse bir avarız hanesini oluştururdu. Defterlerde her mahalle ve köyün nüfusu kayıt edildikten sonra bu nüfusun kaç avarız hanesi oluşturacağı tespit edilirdi. Bazı mahalle ve köylerde avarız hanelerinin 1/2, 1/4, 1/8 gibi kesirli olarak tespit edildiği de olurdu. Bu şekilde vergilendirmeye *salmak* veya *salgun* denirdi. Bu haneler üzerlerine konulan vergiyi aralarında paylaşarak öderlerdi (Barkan, 1997: 15).

Avarız tahrirleri hane ve nefer üzerinden gerçekleştirildiği için toplumun tüm bireylerinin sayıldığı nüfus sayımından uzaktır (Elibol, 2007:140,141). Bu tahrirlerin yapıldığı dönemde kaydedilen hane-neferanın kaç gerçek haneye eşit olduğu tespit edilerek, o mahalle ya da köyde vergi yükümlüsü reayayı tespit etmek mümkün olabilmektedir. Klasik dönem tahrirlerinde nüfus tespitinde kullanılan 5 katsayısını avarız haneleri için de

kullanarak Gediz mahalle ve köylerindeki vergi mükellefi olan ailelerin yaklaşık olarak toplamını belirlemek mümkün olacaktır.

3.1. Gediz Kazası Mahalleleri

XVII. yüzyılda Kütahya sancağına ait üç avarız defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Bâb-ı Defterî Mevkufat Kalemi tasnifinde yer alan DMKF 27429 numara ile kayıtlı olan avarız icmal defteridir. Kapağında *Hânehâ-i Avâriz-ı Kazâ-i Mezkûrîn Der-livâ-i Kütahya An-tahrîr-i Şerhi Efendi* yazılı olan defter 98 sayfadan oluşmuştur. Mevlana Mehmed Şerhi Efendi tarafından 1032 / 1622-23 yılında tahrir olunduğu anlaşılan defterin güncellemeleri 1080 / 1669-1670 yılına kadar devam etmektedir. Bu defterin 20. sayfasında bulunan *Kazâ-i Gedüs Der-livâ-yı Kütahya An-tahrîr-i Mevlâna Mehmed Şerhi Vâkı' Fi Sene* başlığı ile birlikte müstakil kaza olduğu kaydı düşülen Gediz'e ait avarız defteri 1665-66 yıllarında kaydedilmiştir.

Bu tahrir defterine göre Gediz merkezinde 9 mahalle bulunmaktadır. Gediz'e bağlı köy sayısı 13 tür. Mahalleler Cami'-i Kebir, Oruç Fakih, Sofular, Kadı Kemal, Ömer Bey, Ahi Ali, Müstecab, Hacı ve Sazak Mahalleleridir. Sultan II. Bayezid dönemi ve 1571 yılı tahrirlerinde yer alan Cami'-i Kebir ve Ömer Bey Mahalleleri isimlerini 1665-66 yılında da devam ettirirken diğer mahallelerin isimlerinde değişiklikler olduğu görülmektedir. Hacı Ali Fakih yerine Oruç Fakih ya da Hoca Fakih Mahallesi, Ahi Yahşi Mahallesi yerine Ahi Ali Mahallesi, Hacı Yahşi Mahallesi yerine Hacı Mahallesi olarak isimlerin değiştiği görülmektedir. Orta Mahalle ile Kazuklu Dede Mahallesi ise bu tahrirde yer almamıştır. Müstecab, Sazak, Sofular ve Kadı Kemal Mahalleleri kaydına ise ilk kez bu defterde rastlanmaktadır (DMKF 27429/20).

3.2. Gediz Merkez Mahalleleri Neferan ve Hane Sayıları

1076/1665-1666 tarih ve DMKF 27429 numaralı Kütahya Sancağı icmal avarız defteri kayıtlarına göre Gediz mahallelerinde toplam neferan sayısı 188 olup avarız hanesi sayısı 43,5 olarak kaydedilmiştir. Defter icmal olduğu için kayıtlı neferan isimleriyle muafı tespit etmek mümkün olmamıştır. Fakat neferan sayısının avarız hanesi sayısına böldüğümüzde Oruç Fakih mahallesinde her bir avarız hanesinin 4 neferana eşit olduğu görülmüştür. Cami'-i Kebir, Sofular, Kadı Kemal, Ömer Bey ve Sazak Mahallelerinde 1 avarız hanesi 4 gerçek haneden daha fazla haneye eşittir. Ahi Ali, Müstecab ve Hacı Mahallelerinde ise bir avarız hanesi 4 gerçek haneden daha az haneye karşılık gelmektedir. Avarız hanelerinin tespitinde mahallenin büyüklüğü, sahip oldukları malları ve dükkânları gibi unsurlar belirleyici olmaktadır, mahaller arası avarız vergi oranlarının farklı olmasının sebebi budur. Mahallelere göre neferan, nüfus ve hane sayılarının dağılımı Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Gediz Mahalleleri Neferan, Nüfus ve Hane Sayıları

Mahalle	Neferan	Nüfus (Neferan x 5)	Hane
Cami'-i Kebir	46	230	10
Oruç Fakih	12	60	3
Sofular	27	135	6
Kadı Kemal	14	70	3
Ömer Bey	23	115	4,5
Ahi Ali	15	75	4
Müstecab	23	115	6
Hacı	18	90	5
Sazak	10	50	2
Toplam	188	940	43,5

Tablo 1'deki verilere göre Cami'-i Kebir 46 neferan ile Gediz'in en büyük mahallesidir. Fakat 1571 yılında 166 nefer olduğu dikkate alındığında mahallelerde vergi yükümlüsü halkın %260 oranında azaldığı görülür. Diğer mahallelerde de neferan sayısında ciddi oranlarda düşmeler olmuştur.

Ömer Bey Mahallesinde neferan sayısı 46'dan 23'e düşmüştür. Diğer mahalle isimleri yüzyıllık süre içerisinde değişime uğradığı için doğrudan bir kıyaslama yapmak mümkün değildir. Fakat Gediz merkez mahalleleri neferan sayısı toplamda % 183 oranında azalmış, 1571'de 2.660 olarak hesapladığımız vergi yükümlüsü reaya nüfusu 940'a düşmüştür.

3.3. Gediz Kırsalı

3.3.1. Merkez Köyler ve Çiftlikler

1076/1665-1666 tarih ve DMKF 27429 numaralı Kütahya Sancağı icmal avarız defterinin 20. sayfasında Gediz merkez mahalleleri kaydedilip neferan ve hane sayıları verildikten sonra aynı sayfada Gediz merkez kasabasına bağlı 13 köyün kaydı yer almıştır.

Defterde 22 ve 23. sayfalarda kaydedilen çiftliklerden sonra 25. sayfadan itibaren Gediz merkez kasabasına bağlı 16 köy daha kaydedilmiştir. İlk kaydedilen 13 köyde toplam 122 neferan ve 31 avarız hanesi bulunmaktadır. Çiftliklerden sonra kaydedilen 16 köyde ise toplam 119 neferan ve 26,5 avarız hanesi bulunmaktadır. Deftere kayıtlı Gediz merkeze bağlı 29 köyün neferan sayısı 25, avarız hanesi sayısı ise 57,5'tur.

Vergi yükümlüsü toplam 242 neferanı olan Gediz merkez köyleri içerisinde Akçaalanköyü34 neferan ve 11 avarız hanesi ile en büyük köydür. Onu sırasıyla Merkepviran (16), Fartan (15), Üçbaş (14), Köklü (14), Gümele (13), Çıkrıkçı (12) ve İçe (10) köyleri izlemektedir. Bu 8 köyün 128 olan neferan sayısı toplam neferanın yaklaşık % 53'nü oluşturmaktadır. Geriye kalan 21 köyün neferanı ise 114 olup toplam neferan sayısına oranı % 47'dir. Gediz

kırsalında bulunan 242 neferanı, köy sayısı olan 29'a böldüğümüzde köylerin ortalama neferan sayısı 8,3 olur. Bu durumda 16 köyün neferan sayısı bu ortalamanın altında kalmaktadır.

Osmanlı arazi sisteminde verim kabiliyetine göre 60-150 dönüm arasında değişen çiftlikler tımar, vakıf ve mülk topraklarda ziraat yapılan birimlerdi. Müslüman ve gayrimüslim köylüler ellerinde bulundurdukları bu toprakları tasarruf ederek karşılığında konulmuş olan çift resmi ya da öşür gibi ürün karşılığı olan vergileri toprağın kirası gibi öderlerdi. Çift köylünün temel toprak birimi olduğu ve vergi buna göre tahsil edildiği için çiftliğin bölünmesi yasaklanmıştı. Reaya çiftliklerinin yanı sıra askeri zümrelerin elinde bulundurdukları çiftlikler de vardı. Yaya-müsellem, doğancı çiftlikleri ile tımarlı sipahilerin ellerinde bulundurdukları hassa çiftlikleri bu türdendi.

Zaman zaman sipahiler kanunsuz olarak raiyyet çiftliklerini kendi hassa çiftliklerine katmaya başladı. XVI. yüzyıldan itibaren sipahilere ait hassa çiftliklerinin çoğu raiyyet çiftliğine dönüştürüldü (İnalçık,1993: 313, 314). Osmanlı padişahları XVII. yüzyılda çiftlik sahibi ayanların güç kazanmaya başlamasını ve çiftliklerin meşrulaştırılmasını büyük ölçüde engelleyerek tarım işletmelerinin sıradan ailelerin elinde kalmasını sağlamaya çalıştı (Faroqhi,1997:195-196; 2004:580,581).

DMKF 27429 numaralı defterin 22. sayfasında *Defter-i avârizma'a bedel-i nüzül-i piyâdegân-ı mensûha-i livâ-i Kütahya an-vâcib sene 1076* başlığı altında Gediz çevresinde bulunan yaya ve müsellem teşkilatının kaldırılması sonucu devlete intikal etmiş olan çiftliklerin kaydı tutulmuştur. Bu bölümde 41 adet çiftlikte her 4 piyade hanesi 1 avarız hanesi kabul edilerek, toplamda 48 piyade hanesi ve 12 avarız hanesi olduğu tespit edilmiştir. *Nâhiye-i Gedüs der-Livâ-i Kütahya* başlığı altında kaydedilen çiftlikler ile buralardaki neferan ve hane sayıları Ek 4'te gösterilmiştir. Gediz merkez nahiyesine bağlı 29 köyde 242neferan ve 57,5 avarız hanesi bulunmaktadır. Bunlara 41 çiftlikte bulunan 48 neferan ve 12 avarız hanesini eklediğimizde merkeze bağlı köy ve çiftliklerde toplam 289 neferan, 69,5 avarız hanesinin olduğu görülür.

3.3.2 Kavak ve Sazbaşı Nahiyeleri

1076/1665-1666 tarih ve DMKF 27429 numaralı Kütahya Sancağı icmal avarız defterinde Gediz merkez kazasına bağlı köyler ve çiftliklerden sonra Kavak ve Sazbaşı nahiyelerinin kayıtları yapılmıştır. Kavak nahiyesinde 19, Sazbaşı nahiyesinde 31 köy bulunmaktadır. Kavak nahiyesinde bulunan 19 köyde 150'si vergi yükümlüsü, 26'sı muaf olmak üzere 176 neferan ve 37,5 avarız hanesi kaydedilmiştir. Sazbaşı nahiyesinin köylerinde ise 229 neferan, 59,5 avarız hanesi tespit edilmiştir.

Kavak nahiyesine bağlı köyler içerisinde neferan sayısı bakımından en kalabalık olanı Pazar (24) köyüdür. Onu 18 neferan ile Kuşu ve Koz köyleri izler. Yakuplar'ın neferan sayısı 12, Sofular ve İbrahimlerin 9, Bağçecik, Divane- Hızırlı ve Çayırca'nın neferan sayısı ise 8'dir. Diğer köylerdeki neferan sayısı ise 8'in altındadır. Bu köylerde muaf sayısı 26 olup toplam neferan sayısına oranı yaklaşık % 15'tir.

Sazbaşı nahiyesine bağlı köylerde 206'si vergi yükümlüsü, 23'ü muaf olmak üzere toplam 229 neferan, 59,5 avarız hanesi bulunmaktadır. Buğdaylı-Saraycık, Cömerdgürleyiği, Alan-ı Göynük, Şadgeldi, Çakırlı köyleri dışında her 4 gerçek hane, 1 avarız hanesine eşit gelmektedir. Perakende-i Gedüs'de neferan sayısı boş bırakılarak hane sayısı 5 olarak kaydedilmiştir. Sazbaşı'nda bulunan vakfedilmiş bölgelerde 0,5 oranında avarız hanesi kaydı yapılmıştır. Sazbaşı köylerinde bulunan 229 neferanı, toplam köy sayısı olan 30'a böldüğümüzde köy başına ortalama 7,6 neferan düşmektedir. Bu durumda mevcut köylerin 11'i ortalamanın üstünde neferana sahipken, 19'u yedi ve daha az neferan sayısı ile bu ortalamanın altında kalmıştır. En fazla neferana sahip olan köyler Buğdaylı-Saraycık (23), Rahmanlar (13), Göynükviran (12), Güney (11), Bademli (10), Hasanlı (10), Baltalu (10), İneküşü (10), Gölcük (10), Hayranlar (10) ve Karadağım (10) olarak sıralanmaktadır. Bu on bir köyde yaşayan neferanın toplam sayısı 130 olup Sazbaşı'nda bulunan köylerdeki neferanın % 56'sını oluşturmaktadır. Diğer 19 köyün neferan sayısının toplam neferan sayısına oranı ise % 44 olmaktadır.

3.4. Gediz'in Kırsalında Neferan ve Hane Sayısı

DMKF 27449 numaralı avarız defterinde kayıtlı olan Gediz ve çevresinde bulunan köyler, çiftlikler ile Kavak ve Sazbaşı nahiyelerinde bulunan köylerdeki neferan, avarız hanesi, muaf hane sayıları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. DMKF 274449 Numaralı Avarız Defterine Göre Gediz Kırsalı.

	Köy	Neferan	Hane	Muaf	Nüfus (Neferan+Muaf)X5	
	Gediz	29	220	57,5	22	1.210
	Kavak	19	150	37,5	26	880
	Sazbaşı	30	206	59,5	23	1.145
	Toplam	78	576	154,5	71	3.235
	Çiftlik					
		41	48	12	-	240
	Genel Toplam	624	166,5	71		3.475

1665-66 yıllarında Gediz kırsalında bulunan 78 köyde 576 vergi yükümlüsü ve 71 muaf olmak üzere toplam 647 neferan yaşamaktadır. Bunların avarız hanesi toplamı 154,5'tir. Nüfus hesaplamasında her bir neferanın

ortalama 5 kişiden oluştuğu düşünüldüğünde Gediz kırsalında bulunan vergi yükümlüleri ve muafların aileleriyle birlikte nüfusu yaklaşık 3.235'tir. Bunların 1.260'ı Gediz çevresindeki köylerde, 880'i Kavak nahiyesi köylerinde ve 1.145'i de Sazbaşı nahiyesi köylerinde bulunmaktadır. Gediz kırsalındaki toplam nüfusu köy sayısına böldüğümüzde her bir köye ortalama 41 kişi düşmektedir. Gediz merkezde bu oran 41,7; Kavak'ta 46,3; Sazbaşı'nda ise 38,1 olarak gerçekleşir.

Bu köylerin dışında Gediz'de bulunan 41 çiftlikte 48 neferan ve 12 avarız hanesi bulunmaktadır. Çiftliklerde yaşayan neferan sayısı 5 çarpanı ile çarpıldığında vergilendirilen nüfus aileleri ile birlikte 240 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda her bir çiftlikte ortalama 5,8 kişi yaşamaktadır. Köylerin ve çiftliklerin nüfusu bir arada düşünüldüğünde Gediz kırsalındaki toplam tahmini nüfusun 3.475 olduğu görülür. Aynı dönemde Gediz merkez mahallelerinde vergi yükümlüsü neferanın aileleri ile birlikte yaklaşık sayısı 940'tır. Bu durumda Gediz'in merkezi, köyleri ve çiftliklerinde 1665-66 yılında toplam nüfus yaklaşık olarak **4.415** olmaktadır. Nüfusun % 21'i merkezde, % 79'u kırsalda yaşamaktadır. Gediz'de vergi mükellefi nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsalda bulunması, tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik yapının bulunduğunu ortaya koymaktadır.

4. 1675-76 YILLARI AVARIZ DEFTERLERİNE GÖRE GEDİZ

4.1. Gediz Merkez Mahalleleri

1086/1675-76 tarihli MAD 2498 numaralı Kütahya sancağı mufassal avarız defterinin 32-41 sayfaları arası Gediz kazasına ait merkez ve köylerin avarız haneleri kayıtlarını içermektedir (MAD 2498/32-41). *Kazâ-yı Gedüs Der-Livâ-yı Kütahya* başlığı altında önce merkezde bulunan mahalleler yazılmıştır. Bu dönemde Gediz'de Cami'-i Kebir, Sofular, Kadı Kemal, Müstecab, Ömer Bey, Oruç Fakih, Ahi Ali olmak üzere 7 mahalle bulunmaktadır. 1665-66 yılı kayıtlarında yer alan Hacı ve Sazak Mahalleleri bu sayımda yer almamıştır. Neferan sayısı bakımından en büyük mahalle 112 neferan ile Cami'-i Kebir Mahallesidir. Onu 57 neferan ile Kadı Kemal, 52 neferan ile Müstecab, 35 neferan ile Sofular, 22 neferan ile Ahi Ali, 7 neferan ile Ömer Bey Mahallesi takip etmektedir. Oruç Fakih Mahallesi için ise *reayası yoktur* diye not düşülmüştür. Toplam neferan sayısı 285, avarız hane sayısı ise 71,25 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda her bir avarız hanesi sayısı 4 gerçek haneye eşittir. Cami'-i Kebir Mahallesinde 1 imam, 1 müezzin, 1 hatib, 2 seyyid olmak üzere toplam 5 muaf neferan bulunmaktadır. Sofularda 1 seyyid, Kadı Kemal'de 1 imam, 1 seyyid, Müstecab'ta 1 imam, 1 hatib, Ömer Bey'de 1 imam, Ahi Ali Mahallesinde ise 1 imam muaf neferan kaydedilmiştir. Reayası

yoktur diye not düşülmüş olan Oruç Fakih Mahallesi'nde 1 vaiz, 1 müderris, 1 müezzin ve 1 cümdi olmak üzere 4 muaf neferan bulunmaktadır. Toplam muaf neferan sayısı 16'dır. Neferan sayıları ile muafları topladığımızda Gediz'de hane sayısının 301 olduğu görülür. Her bir neferanı 5 kişilik bir aile reisi olarak kabul ettiğimizde Gediz'de yaşayan vergi yükümlüsü neferanın aileleri ile birlikte tahminen 1.505 kişi olduğu ortaya çıkar. 1665-66'dan itibaren geçen 10 yıllık süre içerisinde vergi mükelleflerinde önemli bir artış olmadığı mevcut durumun korunduğu görülür.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Gediz'e gelen Evliya Çelebi, şehrin güneydoğusunda bir yalçın kaya üzerinde güçlü bir kalesi bulunduğunu, fakat bu kalenin Celâlî isyanları sırasında asilerin eline geçmesi üzerine 1025/1616-1617 yılında Kuyucu Murat Paşa tarafından tahrip edildiğini belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nde hukukî ve idarî bir birim olan ve sancak beyinden tamamen bağımsız olarak doğrudan merkezdeki kazaskere bağlanan kazalar diğer askerî ve idarî birimlerden farklı olarak bulunduğu bölgenin merkezi olmuştur.

XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarından itibaren kazaların derecelendirilmesi, tayini yapılacak olan kadının kıdemi ve alacağı maaşla bağlantılı hale gelmiştir (Baykara, 2002:119-120). Genellikle kaza kadılarının yevmiyesi 300 akçedir (Ortaylı, 2001: 71). Kütahya'ya bağlı 300 Akçelik şerif bir kaza olan ve toprakları birkaç kez Topkapı Sarayı kapı ağalarına has olarak verilen Gediz, Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği dönemde zeamet subaşılığıdır (Evliya Çelebi, 2011:9/25).

Evliya Çelebi'ye göre Gediz'de 13 mahalle vardır. Fakat Sultan II. Bayezid döneminden başlayarak 1676 yılına kadar geçen dönemi kapsayan tapu tahrir ve avarız kayıtlarına göre Gediz'de bulunan mahalle sayısı 9'u geçmemektedir. Şehirde 20 cami bulunduğunu belirten Evliya Çelebi, bunların en eskisinin Hacı Mustafa Camisi olduğunu ve kapısı üzerindeki kitabeğe göre 957/1551 senesinde yaptırıldığını yazmaktadır.

Çarşı içerisindeki Gazanfer Ağa Camisi ise büyük ve latif bir cami olup bunun tarihi de kapısı üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre 998/1590'a tekabül etmektedir. Şehirde ayrıca Sultan III. Murad'ın kapı ağası olup, kendisi Gedizli olan Gazanfer Ağa'nın imaret, han, medrese, sıbyan mektebi, çeşme ve kâgir dükkânlardan oluşan çok sayıda hayratı bulunmaktadır.

Murat Dağı eteğinde şifalı suları bulunan ılıçadan yaylaya doğru çıkarak alabalık yediklerini ve Temmuz ayında Gediz'de havaların çok sıcak olması sebebiyle halkın Murat Dağı yaylasına göçtüğünü anlatan Evliya Çelebi'ye göre Kütahya sularının kaynağı da burasıdır. Gediz'in üzümü, armudu ve pamuk bezi meşhurdur (Evliya Çelebi, 2011:9/24-26).

4.2. Gediz'e Bağlı Nahiye ve Köyler

4.2.1. Merkez Köyler

1675-76 tarihli avarız defterlerindeki kayıtlarda Gediz merkeze bağlı köyler ile Kavak ve Sazbaşı nahiyelerine bağlı köylerin neferan ve avarız haneleri yer almaktadır. Merkez mahallerinden hemen sonra kayıtları yapılmış olan ve Gediz yakınında bulunan 33 köyden Bağlıca, Kışla ve Işıklar köyleri ile Gümüşler ve Cece köyleri birlikte sayılmıştır. Bağlıca-Kışla-Işıklar köylerinin neferan sayısı 23 iken Selendi'den buraya gelen 9 neferan ile birlikte sayı 32'ye yükselmiştir. Çeltikçi köyü ile ilgili birisi Gümüşler-Cece köyünden, diğeri Gümüle köyünden sonra olmak üzere iki kayıt yapılmış, birincisinde 4 ikincisinde 8 neferanı bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat her ikisinde de *vakıftır, neferan ve hanesi yoktur* şeklinde not düşülmüştür. Cömert köyünde bulunan 18 neferan derbentçi oldukları için muaf sayılmış ve deftere *avarızı yoktur* şeklinde kaydedilmiştir (MAD 2498: 36). İki neferanı bulunan Acem köyü için haric-ez-defter ifadesi yazılmıştır¹. Köylerde imam, hatip, seyyid, amel-mande kayıtları düşülerek muaf olanların toplamı ise 12'dir. Vakıf ve derbentçi oldukları için muaf sayılanlarla birlikte muafların toplamı 42 olmuştur. 33 Köyde toplam olarak 417 neferan ve 93,75 avarız hanesi bulunmaktadır. 417 neferandan muaf olan 42 neferanı çıkardığımızda 375 neferan kalmaktadır. Bunu da avarız hanesi sayısı olan 93,75'e böldüğümüzde, her dört neferanın bir avarız hanesine eşit olduğu görülür. Bu durum 1675-76 yılında bu köylerin ekonomik durumunun birbirleriyle dengeli oldukları sonucunu ortaya koymaktadır.

Akçaalan köyü 72 neferana sahip olup toplam neferanın % 17'ni oluşturur. Onu sırasıyla Hacı (36), Bağlıca-Kışla-Işıklar köyleri (32), Gümele (27), Gürleyik (25), Mencik (20), Üçbaş (19), Salur (18), Cömert (18),Gümüşler-Cece (16) takip eder. Bu köyler 211 neferan ile toplam neferanın %50'sine sahiptir. Akçaalan köyü ile birlikte deftere kayıtlı on köy neferanın %67'sini oluşturur. Geriye kalan 23 köyün toplam neferanı 134 olup, bu da toplam neferanın % 33'üne eşittir.

Merkeze yakın olan ve tarımsal faaliyetlerin daha fazla olduğu köylerde

¹Haric-ez-defter tahrir yapılırken gözden kaçan ya da tahrir yapıldıktan sonra ortaya çıkan gelişmelerin sonucunda deftere kaydedilmemiş olanlar için kullanılan bir tabirdir. XVII. yüzyıla ait bir kanunname haric-ez-defterin iki şekilde ortaya çıktığı belirtilmiştir. Biri daha önce başka köy veya mezralarda kayıtlı iken yeni tahrir yapıldığı sırada hiç kimseye verilmeyen ve deftere kaydedilmemiş olan yerler için kullanılan bir tabirdir. İkincisi ise tahrirden sonra köy ve mezra hudutları dışından gelen reyanın bir yere yerleşip orayı mesken edinip ziraata açması sonucu oluşan köyler ve mezarlar için aynı tabir kullanılmıştır. Hem arazi hem de reaya için kullanılan haric-ez-defter tabiri ile haric reaya/muaflar birbirine karıştırılmamalıdır. Bu gibi yerler genellikle ziraata yarayan boş yerler olup sancak beyleri tarafından vergi getiren bir yer haline getirmek amacıyla sipahilere verildiği de olmuştur (İnalçık, 1987; XXV, XXVI).

neferan sayısı da fazladır. Merkezden uzak ve hayvancılıkla geçimini sağlayan köylerdeki neferan sayısı ise daha azdır. Gediz merkez kazaya bağlı köylerdeki toplam 397 neferanı, köy sayısına böldüğümüzde ortalama neferan sayısının 12,6 olduğu görülür. Buna göre 33 köyün 20'sinde neferan sayısı bu ortalamanın altında kalmıştır. DMKF27449 (1665-66) ve MAD 2498 (1675-76) numaralı defterlerde yer alan neferan ve hane sayıları Ek-1'de gösterilmiştir.

4.2.2. Kavak ve Sazbaşı Nahiyeleri

MAD 2498 numaralı defterin 38-39.sayfalarında *Nâhiye-i Kavak Tâbi'-i Kazâ-yı Gedüs* başlığından sonra 20 köy kaydedilmiştir. Bu köylerdeki toplam neferan sayısı 243, avarız hanesi sayısı ise 60,75 olarak hesaplanmıştır. Pazar köyü 44 neferan ve % 18'lik oran ile Kavak'ın en büyük köyüdür. Onu 39 neferan ve % 16'lık oran ile Çeki köyü takip eder. Kuşu'nun neferan sayısı 23 olup bunun toplam neferana oranı % 9'dur.

Çam köyü ise 20 neferan ve % 8'lik orana sahiptir. Bu 4 köyde bulunan 126 neferan, toplam neferanın yaklaşık % 52'sini oluşturur. Geriye kalan 16 köydeki 117 neferanın toplam neferana oranı % 48'dir. Merkez köylerde olduğu gibi Kavak nahiyesine bağlı köylerde de neferan eşit olarak dağılmamış ve tarımsal faaliyetlerin daha fazla olduğu köylerde yoğunlaşmıştır. Toplam 243 neferanı köy sayısına böldüğümüzde köy başına ortalama yaklaşık 12 neferan düşmektedir.

MAD 2498 numaralı defterin 40-41.sayfalarında Sazbaşı nahiyesinde bulunan köyler, Kıran Yörükleri Cemaati, Ahmed Ağa Azmi-zâde Çiftliği, haric-ez-defter olan neferan ile avarız hane sayıları kaydedilmiştir. Köylerden 21 tanesi hali-harap olup neferanı bulunmamaktadır.

Sultan Murad Han evkafından olup hanesi bulunmayan Çeltükçiyân köyünün bedel-i nüzule dâhil olduğu şeklinde kayıt düşülmüştür. Köylerde imam, hatip, amel-mande olarak gösterilen 7 muaf neferan bulunmaktadır.

Sazbaşı nahiyesinde Çeciler (39), Çeltükçi (34), Birgi (32), Baltalı (24), Danyal (23) Saraycık-Buğdaylı (13), Altuntaş (11) Çukurvıran (10) en fazla neferana sahip olan köylerdir. Selendi'den gelip Gediz sancağına yerleşen 21 neferan için defterde *Gedüs sancağına sonradan varup, tavnî eyleyen haric-ez-defter re'âyâ isimleridir ki hane-i avarıza kaydolundu* şeklinde açıklama yazılmıştır. Kıran Yörükleri 4 neferana, Ahmed Ağa Azmi-zâde çiftliği ise 2 neferana sahiptir.Sazbaşı nahiyesinin vergi yükümlüsü neferanı 316 olup,muafarla birlikte toplam 323'e ulaşmaktadır.

Avarız hanesi sayısı101,75'tir.DMKF 27449 (1665-66) ve MAD 2498 (1675-76) numaralı defterlerde yer alan Kavak nahiyesi neferan ve hane sayıları Ek-2'de, Sazbaşı nahiyesi neferan ve hane sayıları Ek-3'te gösterilmiştir.

4.2.3. Gediz Şaphanesi

Kumaş boyama, derinin tabaklama işlemi, kuyumculukta altın parlatma, para basımında, eczacılık ve tıp gibi alanlarda kullanılan şap madeni Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından birisiydi. Aynı zamanda Kütahya'nın ekonomik ve ticarî açıdan kalkınmasını sağlayan önemli unsurları arasındaydı (Dingeç, 2011:272). I. Murad döneminde 1382 yılında Şehzade Bayezid'in çeyizi olarak Germiyanogullarından Osmanlılara geçen (İnalçık,2006:160)

Gediz Şaphanesi bu dönem Şebinkarahisar, Foça ve Ulubat ile birlikte Anadolu'nun zengin şap yataklarına sahip merkezlerinden birisi idi (Ersan, 2000: 56). Sultan II. Bayezid döneminde Gediz Şaphanesi ile ilgili olarak Bursa Kadısına gönderilen 21 Ramazan 893/1488 tarihli *Gediz Şaphanesi Yasaknamesi* ile bu konuda hukukî bir düzenleme yapılmıştı (Akgündüz, 1990: 252-253). 1675-76 tarihli ve MAD. 2498 numaralı avarız defterinin 41. sayfasında *Re'âyâ-yı Şaphane-i Gedüs* başlığı altında Şaphane'de bulunan üç mahalle kaydedilmiştir. Şaphane'nin Ayrık Mahallesi 24, Eğribucak Mahallesi 21 ve Orta Mahallede 121 olmak üzere toplam 166 neferan tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde madenlerin mülkiyeti devlete ait olup işletilmesi genellikle mukataa yolu ile iltizam, emanet ya da malikâne yöntemi ile gerçekleştirilirdi. Gediz Şaphanesi de iltizam yoluyla işletilmekteydi. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Gediz'i anlatırken *Karye-i Maden-i Şeb* olarak bahsettiği Şaphane'nin mirîye ait hass-ı hümayun olduğunu ve beş yük akçe mal ile iltizama verildiğini, bölge hâkiminin 100 kişi ile madeni işlettiğini belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2011: 26). Madenlerde çalışan usta ve işçilerin ehil olmasına önem verilir, üretimin devamlılığını sağlamak amacı ile madencilerin bu bölgeden ayrılmasına yasaklamalar getirilirdi. Maden işçiliği oldukça zor ve zahmetli olduğu için maden ocaklarında çalışanlar örfi vergilerden muaf tutulurlardı. 977/1569-1570 tarihli Karahisar-ı Şarkî defterinde şap madeninde çalışan reayanın cizye, ispençe, acemi oğlan, avarız, kürekçi ve tekâlif-i örfiyeden muaf oldukları kaydı yer almıştı (Dingeç, 2011: 145).

Elimizdeki Şaphane'ye ait KK, 2693 numaralı icmal avarız defterinde Ayrık Mahallesi'nde 6, Eğribucak Mahallesi 5,25, Orta Mahalle'de ise 30,25 olmak üzere toplam 41,50 avarız hanesi hesaplanmıştır. Fakat bu bölümde yer alan yazılar mürekkebin silik olması sebebiyle okunamamaktadır.

MAD 2498 numaralı mufassal defterde sadece neferan sayısı kaydedilerek avarız hanesi sayısı ile ilgili herhangi bir hesaplama yapılmamış olması, burada yaşayanların maden çalışanları olduğu için avarız vergisinden muaf olduğunu göstermektedir (MAD. 2498/41: KK,2693/28).

4.3. Gediz Kırsalında Vergi Yükümlüsü Nüfus (1675-1676)

KK 2693 numaralı İcmal Avarız Defteri ile MAD 2498 numaralı Mufassal Avarız Defterinde kayıtlı olan Gediz ve çevresinde bulunan köyler ve çiftlikler ile Kavak, Sazbaşı nahiyeleri ve Şaphane'de bulunan neferan, avarız hanesi ve muaf hane sayıları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. 1675-76 Yılı Avarız Defterine Göre Gediz Kırsalı.

	Köy	Cemaat	Çiftlik	Mah	Top. Nef.	Muaf	Avarız Hanesi	Nüfus ²
Gediz	33	-	-	-	375	42	93,75	2.085
Kavak	20	-	-	-	243	-	60,75	1.215
Sazbaşı	46	1	1	-	316	7	101,75	1.615
Şaphane	-	-	-	3	166	-	41,50	830
Toplam	99	1	1	3	1.100	49	297,75	5.745

1675-76 yıllarında Gediz kırsalında bulunan 99 köy, 1 yörük cemaati, 1 çiftlik ve 3 mahalleden oluşan Şaphane'nin toplam neferan sayısı 1.100, avarız hanesi sayısı ise 297,75 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda her bir avarız hanesi ortalama 3,7gerçek haneden oluşmaktadır.

Vergi yükümlüsü ve muaf neferan toplamı 1.149 olup avarız defterine kayıtlı her bir neferanı 5 rakamı ile çarptığımızda Gediz kırsalında yaklaşık 5.745kişinin yaşamakta olduğu tespit edilir. Vergi yükümlüsü ailelerin % 36'sıGediz merkeze bağlı köylerde, % 28'i Sazbaşı nahiyesinde, % 21'i Kavak'ta ve % 15'i Şaphane'de yaşamaktadır.

1675-76 yılında Gediz merkez mahallelerinde aileleri ile birlikte toplam 1.505 neferanın bulunduğu dikkate alındığında Gediz'in nüfusu 7.250 olur. Bu durumda vergi yükümlüsü halkın toplam nüfusunun yaklaşık % 21'i şehir merkezinde, % 79'u kırsalda yaşamaktadır. Şaphane'de yaşayan ve şap madeni işi ile meşgul olan % 15'lik nüfusu çıkardığımızda reayanın yaklaşık% 64'ü tarım ve hayvancılıkla, % 21'si ticaret ve zanaatkarlıkla geçimini sağlamaktadır.

Gediz'de kırsal nüfusun toplam avarız hanesi sayısı 297,75 olarak hesaplanmıştır. Fakat Şaphanede kayıtlı 41,50 olan avarız hanesini madencilikle uğraştıkları için muaf olarak kabul ettiğimizde avarız hanesi sayısı 256,25 olur.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sultan II. Bayezid döneminde (1481-1512) 935 olan Gediz merkez

² (Toplam Neferan+Muaf) x 5

nüfusu % 141 oranında artarak 1571 yılında 2.660'a ulaşmıştır. Fakat 1571'den 1665 yılına kadar olan 94 yıllık süre içerisinde nüfus merkezde % 183, kırsalında ise % 400 oranında azalmıştır.

Bu dönemde Osmanlı ülkesinde genel olarak kırsal kesimde önemli oranda nüfus azalması görülmektedir. *Büyük Kaçgun* olarak ifade edilen bu durum özellikle XVII. yüzyılın ilk yarısında tarımsal üretimi olumsuz olarak etkilemiştir. Nüfus azalmasının sebepleri ile ilgili olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı araştırmacılar buna gerekçe olarak XVI. yüzyılda yaşanan aşırı nüfus artışının sonucu olarak toprakların yetersiz kalmasını göstermişlerdir. Daha önceki dönemlerde konar-göçer olarak yaşayanlar için iklim şartları ve ağır vergilerin cazip gelmemesi sonucu pek çok köylünün şehir merkezlerine yerleşmeyi tercih etmiş olması da ileri sürülen fikirlere dendir (Faroqhi, 1997:191-192).

XVII. yüzyılda taşra teşkilatlarında idarî ve malî işler iltizama havale edilmiştir. Ehil olmayan bu yöneticilerin kanunsuz uygulamaları halkın perişan olmasına yol açmıştır. Uğradıkları baskılar karşısında köylülerin bir bölümü şehir ve kasabalara göç etmiş, bir bölümü ise çiftini bozup levent adıyla eşkıyalığa başlamıştır. Kadılar ve onların tayin ettiği naipler ise vali, sancak beyi ve eşkıya ile işbirliği yaparak görevlerini ihmal etmişlerdir (Uzunçarşılı,1983: 308).

Köylüler yerel yöneticilerin kendilerine yönelik baskı ve zulümlerini zaman zaman şikâyet konusu yapmışlardır. Padişahlar da köylülerin haklarının korunması için kadılara emirler göndermişlerdir. 1617-1618 yılı mühimme defterinde yer alan emirlerden birisi beylerbeyi subaşılarının Gediz'de köylülere yönelik baskısı ile ilgilidir.

Subaşılar teftiş bahanesi ile beş ayda üç sefer Gediz'e gelip köylerde bulunan ahalden konak, göçek, selamlık adı altında para ve bedava yiyecek toplamışlardır. Köylülerin şikâyeti üzerine Kütahya mollası ile Gediz ve Uşak kadılarından hakları gasp edilen köylülerin haklarının iade edilmesi bildirilmiştir. Ayrıca subaşılardan görevlerini yaparken daha dikkatli olmaları ve halka zulmetmemeleri konusunda uyarılmaları istenmiştir (Mühimme Defteri,82: 210).

Osmanlı Devleti'nin tımarlı sipahi sayısını azaltarak tasarrufa gitmesi, taşrada bulunan sipahilerin işsiz kalmasına ve köylülerin sırtından geçinebilmek için silahlı çeteler oluşturmasına yol açmıştır. Beylerbeyi ve sancakbeyleri buldukları bölgelerde iktidarlarını sürdürebilmek için sekbanlara ihtiyaç duymuşlardır. Sekbanların masraflarını karşılamak amacıyla da genellikle kırsal alanda bulunan reayaya salgun salmışlardır. Osmanlı beylerbeylerinin hizmetindeki sekbanların çoğu toprağını terk eden kişilerden oluşmuştur.

Köylüler karşılaştıkları ağır vergi yükü altında ezilmiş, bu durum Anadolu'da huzursuzluğa yol açmış ve reaya ile vergiden muaf askerî sınıf arasında çatışmalara dönüşmüştür (Faroqhi, 2006:564). Ekonomik ve sosyal sorunlar Anadolu'da eşkıyalığın giderek yayılmasına yol açmış, suhte isyanları Sultan III. Murad devrinden itibaren genişlemiş ve XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında Celâlî isyanlarına yol açmıştır. Osmanlı-İran ve Osmanlı-Avusturya savaşları bu isyanları daha da arttırmıştır (İlgürel, 1993: 253).

Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak reayanın bir bölümü kırsaldan büyük merkezlere göç etmiş, bir bölümü ise kayıt dışı kalmak için çeşitli yollara başvurmuştur. 1676'da Gediz kazasında hali harap ve yeri yurdu olmayan 21 köyün bulunması (KK, 2693: 27), reayanın çift bozan durumuna düştüğünü göstermektedir. Salgın hastalıklar da nüfusun azalmasında etkili olmuştur.

Gediz'e komşu olan Simav kazasında da Sultan II. Bayezid döneminden 1571'e kadar olan zaman diliminde nüfus% 55 oranında artmış, fakat 1571'den 1655'e kadar olan dönemde ise merkez nüfusu % 268, kırsal nüfus % 131 oranında düşmüştür (KK 2693: 96-97; MAD 2498: 210-211).

1675-1676 yıllarında bir önceki tahrire göre Gediz merkezde neferan sayısı yeniden yükselişe geçmiş ve % 60 oranında artmıştır. Fakat yine de 1571 yılı seviyesine ulaşmış değildir. 1622-1623'den 1675-1676 yılına kadar geçen dönemde Kütahya merkezde neferan sayısı % 135 oranında, Simav merkezdeki neferan sayısı ise % 203 oranında artmıştır. Bu durum neferan sayısındaki değişimin Kütahya sancağı genelinde birbirine paralel bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Gediz'de Sultan II. Bayezid döneminde 7 olan mahalle sayısı 1571 yılında 8'e çıkmış ve Kazuklu Dede Mahallesi bu dönemde ilk kez tahrir defterlerine dâhil edilmiştir.

Neferan sayısındaki artış oranına baktığımızda Gediz'in bu dönemde dışarıdan göç aldığı ve bu nedenle mevcut mahallelere ilave olarak yeni bir mahallenin kurulmasına ihtiyaç doğduğu anlaşılmaktadır. 1665-66 yılı avarız kayıtlarında mahalle sayısı artmakla beraber neferan sayısı azalmış, ayrıca mahalle isimlerinde büyük oranda değişiklikler ortaya çıkmıştır. Aynı isimle kayıtlara geçen sadece Cami'-i Kebir ve Ömer Bey Mahalleleri olmuştur.

1675-76 yılında Sultan II. Bayezid döneminde olduğu gibi mahalle sayısı 7'ye düşmüş Cami'-i Kebir, Kadı Kemal, Ahi Ali, Sofular ve Müstecab Mahallelerinde neferan sayısında artışlar görülürken Ömer Bey ile Oruç Fakih Mahallelerinde azalmıştır. Bir önceki tahrirde yer alan Hacı ve Sazak Mahalleleri ise 1675-76'da kayıtlar arasında yoktur.

Sultan II. Bayezid döneminden 1675-76 yılına kadar geçen süre içerisinde tahrir defterleri ve avarız kayıtlarına dayalı olarak Gediz merkez

nüfusu ile ilgili karşılaştırmalı veriler Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4 1481-1512/1676 yılları arası Gediz Merkez Nüfus Karşılaştırması

Mahalleler	45 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre (1481-1512)	47 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre (1571)	DMKF 27429 (1665-1666)	MAD. 2498 (1675-1676)
Cami‘-i Kebir	320	666	230	585
Orta Mahalle	80	224	-	-
Hacı Ali Fakih	205	394	-	-
Hacı Yahşi	95	421	-	-
Ahi Yahşi	125	346	-	-
Ömer Bey	40	192	115	40
Hoca Fakih	70	166	-	-
Kazuklu Dede	-	251	-	-
Oruç Fakih	-	-	60	20
Sofular	-	-	135	180
Kadı Kemal	-	-	70	295
Ahi Ali	-	-	75	115
Müstecab	-	-	115	270
Hacı	-	-	90	-
Sazak	-	-	50	-
Mahalle Sayısı	7	8	9	7
Toplam Nüfus	935	2.660	940	1.505

1571 yılında Gediz kırsalında 15.372 kişi yaşamaktadır. Bunlardan 747’si sonradan yerleşik hayata geçmiş Yörük cemaatindedir. 1.846 kişi ise konar-göçer olarak yaşamını sürdürmektedir. Haric-ez-defter olarak kaydedilen 231 kişi ile birlikte kırsalda 17.449 kişi yaşamaktadır. Kırsalda yaşayanların % 12’si konar-göçerler, % 70 ise yerleşik hayata sahip olan reayadan oluşmaktadır.

1665-66 yıllarında 1.255’i Gediz çevre köylerinde, 870’i Kavak nahiyesinde ve 1.145’i Sazbaşı nahiyesinde olmak üzere kırsalda toplam reaya 3.270 olarak tespit edilmiştir. 41 çiftlikte bulunan 240 kişi ile birlikte bu sayı 3.510’a çıkmıştır. 1571 yılı ile kıyaslandığında kırsalda neferan % 40 oranında azalmıştır. Neferanın azalması üretimde sürekliliği esas alan, ekonomisi ve askerî sistemi toprağa dayalı olan Osmanlı Devleti için telafisi güç sosyo-ekonomik sorunlara yol açmıştır. 1571 yılında % 12 olan konar-göçer

nüfus bu dönemde neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Bu dönemde yerleşik nüfusunda azalmış olması buralarda yaşayan Yörüklerin başka yerlere göç etmiş ya da kayıt dışı kalmış olmasını düşündürmektedir.

1675-76 yılında Gediz kırsalında bulunan 99 köy, 1 yörük cemaati ve 1 çiftlikte toplam 934 neferan bulunmaktadır. Bunların aileleri ile birlikte nüfusu 4.670'dir. Şap madeni çıkartılan Şaphane'nin nüfusu ise 830'dur. Şaphane ile birlikte Gediz kırsal nüfusu 5.745'e ulaşmıştır. 1665-1666'da kırsalda vergi mükelleflerinin aileleri ile birlikte 3.510 kişi olduğu dikkate alındığında, aradan geçen on yıllık süre içerisinde vergi yükümlüsü nüfus yaklaşık % 62 oranında artmıştır. Bu artış oranını doğal nüfus artışı ile izah etmek mümkün değildir. Bunda 1665-66 yılı kayıtlarında yer almayan Şaphane nüfusunun yaklaşık % 15 oranında bir katkısı vardır. Aynı dönemde Gediz merkez nüfusuda % 60 oranında artmıştır. Bu artışlar ülkede ve bölgede yaşanan sosyo-ekonomik sorunların ortadan kalkmaya başlaması, başka yerlere dağılan nüfusun tekrar geri dönmesi, salgın hastalıkların etkisinin azalması ve kayıt dışı nüfusun tekrar kayıt altına alınması gibi etkenlerle izah edilebilir. Gediz'in 1571'den 1675'e kadar geçen süre içerisinde kırsal vergi yükümlüsü nüfus karşılaştırması Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 1571-1675 Yılları Arası Gediz Nüfusu

	Köy	Cemaat	Çiftlik Mezra	Hane Neferan	Mücerred	Avarız Hanesi	Muaf	Nüfus
1571	55	3	14	2.910	75	-	-	14.625
1665- 66	78	-	41	634	-	166,5	71	3.525
1675- 76	99	1	1	1.100	-	297,75	49	5.745

Anadolu Beylerbeyliğinin bazı bölümlerinde XVII. yüzyılın son yıllarında yaşanan nüfustaki azalma 1677-1698 yılları arasında avarız vergisi mükellefi olan avarız haneleri sayısının da azalmasına yol açtı. Bu dönemde beylerbeylik genelinde 51.292 olan avarız hanesi sayısı 34.700'e düştü. Bu kayıp devletin ekonomik anlamda gelirlerinin azalması aynı zamanda halkın yoksullaşması anlamına geliyordu (Faroqhi, 2006:574).

1571 yılından 1665-66 yılına kadar geçen süre içerisinde Gediz'in nüfusunun azalmasına paralel olarak reayadan alınan vergi oranı da azalmıştır. 1675-76 yıllarında bu oran bir miktar artmış olsa bile 1571 yılı seviyesinin çok altında kalmıştır. Köy sayısı bakımından artış olması nüfusun kırsalda daha geniş alana dağılması, fakat nüfus yoğunluğunun azalması anlamına gelmektedir. 1665-1666'da 41 olan çiftlik (Ek-4) sayısının 1'e düşmesi ise tarımsal faaliyetlerin azaldığını gösterir. Anadolu beylerbeyliği genelinde olduğu gibi Gediz halkı da yoksullaşmış ve devlete buradan giden vergiler bir

önceki yüzyıla göre azalmıştır.

XVII. yüzyılın başlarında uzun süren savaşlar ve Celâli isyanlarının Anadolu'nun kırsalında büyük ölçekli göçlere yol açtığı bilinmektedir. Son yıllarda sistematik olarak çalışılmaya başlanan mufassal avarız ve cizye defterleri de söz konusu durumun Amasya, Tokat, Canik, Bozok, Şebinkarahisar, Trabzon, Erzincan, Harput, Erzurum, Sivas, Antakya, Halep, Konya, Karaman, Denizli ve Manyas'ta yaşandığını ortaya koymuştur (Özel, 2015: 563). Üzerinde çalıştığımız Kütahya, Simav ve Gediz'e ait avarız defterlerindeki veriler XVII. yüzyılın ilk yarısında benzer bir durumun bu yerleşim yerlerinde de yaşandığını göstermektedir.

6. KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, A.(1990), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, Cilt 2. İstanbul.
- BARKAN, Ö. L. (1997),“Avarız”, *İA*, Cilt 2. (13-19), Eskişehir.
- BAYKARA, T.(2002), “Kaza”, *DİA*, Cilt 25. (119-120), İstanbul.
- BOA, DMKF 27429 *Numaralı Kütahya İcmal Avarız Defteri*.
- BOA, KK 2693 *Numaralı Kütahya İcmal Avarız Defteri*.
- BOA, MAD 2498 *Numaralı Kütahya Mufassal Avarız Defteri*.
- CİLOŞOĞLU, Y.(2011), *XVI. Yüzyıl Mühimme Defterlerinde Kütahya*, DPÜ, Sosyal Bilimler Ens. Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- ÇELİK, Ş.(2007),“1659-1660 (H. 1070-1071) Tarihli Avarız Defterine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Turgutlu Kazası”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.16, (33-66) İstanbul.
- DAĞLAR, M.(2011), *1571 Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Gediz Nahiyesi*, DPÜ, Sosyal Bilimler Ens. Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- DİNGEÇ, E. (2011), “XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Kütahya Gediz (Gedos) Şap Madeni”, *Bellekten*, S.272, Cilt LXXV. Nisan.(135-157), TTK, Ankara.
- ELİBOL, N. (2007). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *Süleyman Demirel Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi*, Cilt 12, S.2,(135-160), Isparta.
- ERSAN, M. (2000),“XIII- XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar”. *Şebinkarahisar, I. Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler*, (55-61), İstanbul.
- EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, (2011), Kahraman S.A.-Dağlı Y.-Dankoff R.-Kuşun Z.-Sezgin İ. 9. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- FAROQHI, S. (1997), *Krizler ve Değişim 1590-1699, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt II, (545-759), İstanbul.
- FAROQHI, S.(1997), *İktisat Tarihi, 17. ve 18. Yüzyıllar, Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, (190-216) İstanbul.
- GÖKBİLGİN, T.(1997), “Kütahya”, *İA*,Cilt 6. Eskişehir Anadolu Üni. Güzel Sanatlar Fak. MEB Yayınları, (1118-1126), İstanbul.
- GÖYÜNÇ, N.(1979), “Hane Deyimi Hakkında”, *İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, S. 32,(331-348), İstanbul.

- GÜRİSOY, F. R. (2011), *XVI-XIX. Yüzyıllarda Gediz'de Toplumsal Hayat*, Uşak Üni. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak.
- İŞİK, S., KADIOĞLU, S., YILDIRIR, M. (2012), *Kuyud-ı Kadime Arşiv Katalođu*, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No:4, Ankara.
- İLGÜREL, M. (1993), "Celâlî İsyancıları", *DİA*, 7. Cilt, (252-257), İstanbul.
- İNALCIK, H. (1993), "Çiftlik", *DİA*, Cilt 8, (313-314), İstanbul.
- İNALCIK, H. (2006), "Murat I", *DİA*, Cilt 31, (156-163), İstanbul.
- İNALCIK, H. (1987), *Hicrî 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, TTK, Ankara.
- KAPLAN, A. (2005), *19. Yüzyılda Gediz Nahiyesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, İÜ, Sosyal Bilimler Ens, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KESER, N. (2013), "Murat Dağı'nda Endemizme Etki Eden Topografik Faktörler (İç Batı Anadolu)", *Turkish Studies*, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/12, Fall, p.711-736. Ankara.
- KOÇ, Y. (2007), "Nüfus (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, Cilt 33,(294-299), İstanbul.
- KÜÇÜK, L. (2007), *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdarededeki Rolü*, Ankara Üni. Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KÜPELİ, Ö. (2012), "Klasik Tahrirden Avarız Tahririne Geçiş Sürecinde Tipik Bir Örnek: 1604 Tarihli Manyas Kazası Avarız Defteri", *Belgeler*, Cilt 32, S. 36, (113-199).
- ORTAYLI, İ. (2001), "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DİA*, Cilt 24,(69-73), İstanbul.
- ÖZ, M.(2010), "Tahrir", *DİA*, Cilt 39,(425-429), İstanbul.
- ÖZEL, O (2015), "Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)", *Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, Haz. Mehmet Öz, Fatih Yeşil, (557-591), Ankara.
- ŞAHİN, İ. (2006), "Nahiye", *DİA*, Cilt 32, (307), İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ.H.(1932), *Kütahya Şehri*, İstanbul.
- VARLIK, M. Ç. (1980), *XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı*, Erzurum.
- 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Kütahya, Kara-hisâr-i Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livaları, (1993): Haz. ÖZKILINÇ Ahmet, ÇOŞKUN Ali, ÇALIK Siddık vd. *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara.
- 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618), 2000: *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara.

EKLER**Ek-1. Gediz Merkez Köyleri Neferan ve Hane Sayıları (1665-66/ 1675-76)**

Sıra No	Köy	DMKF. 27429 (1665-1666)			MAD 2498 (1675-1676)		
		Neferan	Hane	Muaf	Neferan	Hane	Muaf
1	İçe	10	2,5	-	-	-	-
2	Akçapınar	8	2	-	9	2,25	-
3	Hosunlar	4	1	1	3	0,75	-
4	Dere Sevindik	2	0,5	1	7	1,75	-
5	Salur	6	1,5	1	18	4,5	-
6	Ağsaklar	4	1	1	7	1,75	-
7	Merkepviran	14	3,5	2	9	2,25	-
8	Sofular	4	1	-	2	0,5	-
9	Sandıklı	-	-	-	-	-	-
10	Erdoğmuş	2	0,5	1	9	2,25	-
11	Akçaalan	34	11	-	72	17,75	1
12	Köklü	12	3	2	-	-	-
13	Üçbaş	14	3,5	-	19	4,75	-
14	Bağlıca-i Kebir	6	1,5	-	-	-	-
15	Işıklar	-	-	-	32	8	-
16	Kışla	-	-	-	-	-	-
17	Karaağaç	8	2	-	-	-	-
18	Çıkrıkçı	12	3	-	4	1	-
19	Gürleyik	8	2	1	25	6,25	-
20	Fartan	14	3,5	1	12	3	-
21	Saz	8	2	1	7	1,25	2
22	Çukurviran	4	1	-	-	-	-
23	İlçasu	6	1,5	1	6	1,5	-
24	Çomaklar	8	2	1	5	1,25	-
25	Gümele	12	3	1	27	6,5	1
26	Orhanlar ³	2	0,5	-	4	1	-
27	Gümüşlü/ Gümüşler	4	1	4	16	3,75	1
28	Çeçe	-	-	-	-	-	-
29	Acem	-	-	-	2	0,5	-
30	Yolageldi	-	-	-	3	0,75	1
31	Oturانبaba	6	1,5	2	4	1	-
32	Bağlıca-i Sagir	4	1	1	-	-	-
33	Umurbeyli	4	1	-	-	-	-
34	Göçker	-	-	-	9	2	1
35	Hacı	-	-	-	36	8	4

³ Köy halkının bir kısmının 8 Cemaziyülevvel 1072 /30 Aralık 1661 senesinde fermanla Simav kazasına yerleştiği kaydı yapılmıştır.

36	Ece	-	-	-	7	1,5	1
37	Çeltükçi	-	-	-	12	-	12
38	Sazak	-	-	-	12	3	-
39	Mencik	-	-	-	20	5	-
40	Cömerd	-	-	-	18	-	18
Toplam		230	57,5	22	417	93,75	42

Ek-2 Gediz-Kavak Nahiyesi Neferan ve Hane Sayıları (1665-66/ 1675-76)

S. No	Köy	DMKF 27429 (1665-1666)			MAD 2498 (1675-1676)		
		Neferan	Hane	Muaf	Neferan	Hane	Muaf
1	Pazar	16	4	8	44	11	-
2	Koz	16	4	2	9	2,25	-
3	Yakuplar	10	2,5	2	9	2,25	-
4	Bağçecik	8	2	-	7	1,75	-
5	Kuşu	20	5	-	23	5,75	-
6	Oğuzlarköy/ Uğurlar	4	1	1	6	1,5	-
7	Sofular	8	2	1	-	-	-
8	Gayblar	4	1	-	8	2	-
9	Hacılar	4	1	1	-	-	-
10	Yediviran/ Kozviran	4	1	1	4	1	-
11	Divane Hızırlu	8	2	-	14	3,5	-
12	Sarıçam	6	1,5	1	8	2	-
13	Yenice	8	2	-	13	3,25	-
14	İbrahimler	6	1,5	3	-	-	-
15	Küplüce	4	1	-	12	3	-
16	Çayırca	6	1,5	2	-	-	-
17	Derinçözü	4	1	1	4	1	-
18	Çam	10	2,5	2	20	5	-
18	Örü	4	1	1	7	1,75	-
19	Eğlence	-	-	-	5	1,25	-
20	Çeki	-	-	-	39	9,75	-
21	Samralar	-	-	-	5	1,25	-
22	Örencik (Kerler)	-	-	-	6	1,5	-
Toplam		150	37,5	26	243	60,75	-

Ek-3. Gediz-Sazbaşı Nahiyesi (1665-66/ 1675-76)

S.No	Köy	DMKF 27429 (1665-1666)			MAD 2498 (1675-1676)		
		Neferan	Hane	Muaf	Neferan	Hane	Muaf
1	Saz /Sazbaşı	4	1	-	-	1	-
2	Rahmanlar	12	4	1	8	2	1
3	Karadağım	8	2	2	5	1,25	-

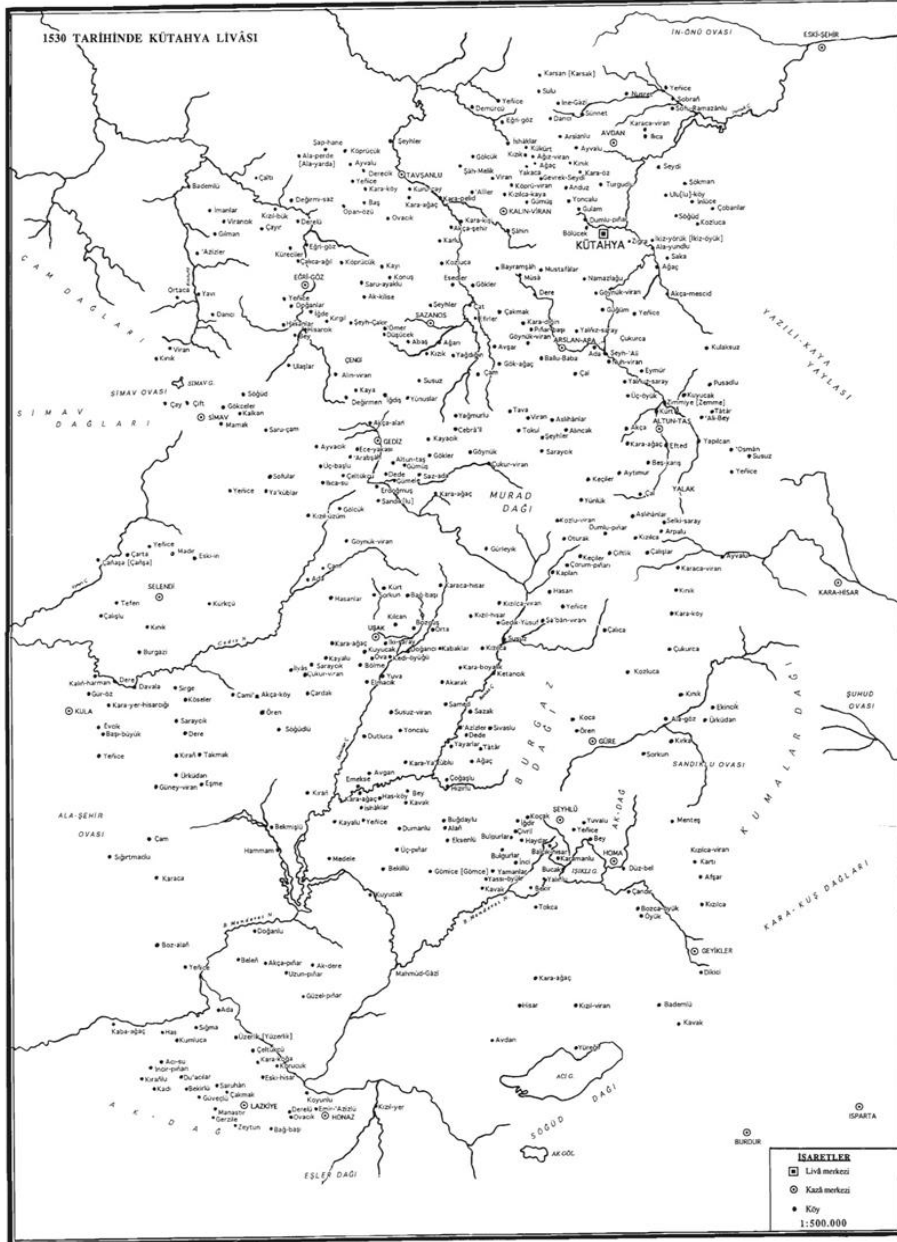
4	Hayranlar	8	2	2	-	1	-
5	Buğdaylı	23	6	-	13	3,25	-
6	Saraycık	-	-	-	-	-	-
7	Göynükviran	12	3	-	6	1,5	-
8	Kapucu	2	0,5	1	-	0,5	-
9	Gölcük	10	2,5	-	5	1,25	1
10	Bağçeli	4	1	-	-	1	-
11	Yolaeyitdik	6	1,5	1	-	1	-
12	Bahşi	6	1,5	1	5	1,25	-
13	İneküştü	10	2,5	-	6	1,5	-
14	Buturak	6	1,5	1	-	-	-
15	Kayabaşı	4	1	1	6	1,5	-
16	Karacalar	4	1	1	-	-	-
17	Bademlü	10	2,5	1	-	2,5	-
18	Karacahisar	6	1,5	1	6	1,5	1
19	Güney	10	2,5	1	-	2,5	-
20	Cömerdgürleyiğik	6	2	-	9	2,25	-
21	Kızılcaagaç	6	1,5	1	-	1,5	-
22	Ovacık	2	0,5	1	4	1	-
23	Baltalu	8	2	2	24	6	2
24	Alan-ı Göynük	7	2	-	-	2	-
25	Şadgeldi	3	1	-	-	1	-
26	Cömerd	4	1	1	-	-	-
27	Çakırlı	5	1,5	-	8	2	1
28	Hasanlı	8	2	2	-	1	-
29	Köseler	2	0,5	1	-	2	-
30	Suerleri	6	1,5	1	-	1	-
31	Cemaller	4	1	-	-	1	-
32	Hamzabey	-	-	-	7	1,75	-
33	Kızılızüm	-	-	-	9	2,25	-
34	Çukurviran	-	-	-	10	2,5	1
35	Belviran	-	-	-	-	-	-
36	Sandıklı	-	-	-	-	1	-
37	Sofulu	-	-	-	-	-	-
38	Karaagaç	-	-	-	-	2	-
39	Umurbeyli	-	-	-	-	1	-
40	Bedviran	-	-	-	-	1,5	-
41	İbrahimler	-	-	-	-	1,5	-
42	Bayrak	-	-	-	-	1,5	-
43	Danyal	-	-	-	23	5,75	-
44	Dede	-	-	-	5	1,25	-
45	Altuntaş	-	-	-	11	2,75	-
46	Arapşa	-	-	-	6	1,5	-

47	Birgi	-	-	-	32	8	-
48	Yumrutaş	-	-	-	8	2	-
49	Çeltükçi				34	8,5	
50	Çeciler	-	-	-	39	-	-
51	Perakende-i Gedüs	-	5	-	-	5	-
52	Mevkûf	-	0,5	-	-	-	-
53	Haric-ez-defter				21	5,25	-
54	Ahmed Ağa Azmi-zâde Çiftliği	-	-	-	2	0,5	-
55	Kıran Yörükleri	-	-	-	4	1	-
Toplam		206	59,5	23	316	101,75	7

Ek-4. Gediz’de Bulunan Çiftlikler-DMKF 27429 (1665-1666)

S.No.	Çiftlik	Köy	Hane	Avarız Hanesi
1	Cemaat-i Piyadegân Ve Müsellemân	Gediz’de sakin	1,5	0,375
2	Yaya Sevindik	Gürleyik	1,5	0,375
3	Yaya Sarudana	Yakayağlıca	1,5	0,375
4	Yaya Bayezid	Gürleyik	1	0,25
5	Umurhan	Aşağı Bağlıca	0,5	0,125
6	Mürüvvet	Eceyakası	1	0,25
7	Samed	Yakabağlıca	2	0,5
8	İdris	Erdoğan	1	0,25
9	Oruçgazi	Sandıklı	1	0,25
10	Yaya Süleyman	Yeğın	1	0,25
11	Turud	Eceyakası	0,5	0,125
12	Halil	Gümüş	1	0,25
13	İdris	Yakabağlıca	1	0,25
14	İlyas	Eceyakası	0,5	0,125
15	Kara Ali	Eceyakası	1	0,25
16	Kalkal	Kıyas	1	0,25
17	Yayababa	Kuyuvıran	1,5	0,375
18	Resul	Çomaklı	1,5	0,375
19	Bağlıca	Ovakaraca	1	0,25
20	Yakup	Eskivıran	1,5	0,375
21	Bayezid	Eskivıran	2	0,5
22	Güvenç	Çarşamba	1	0,25
23	Cüneyd	Belcikler	0,5	0,125
24	Dursun	Bardakçı	3	0,75
25	İnehan	Çukurvıran	1	0,25
26	Karamusa	Kızılca	1	0,25
27	Bahaüddin (Bağlıseki)	Karacahisar	1	0,25

28	Hamza	Karacahisar	1,5	0,375
29	Bayram	Karabağçe	1	0,25
30	Aslıhan	Altuntaş	1	0,25
31	Hasan	Çukurviran	1,5	0,375
32	Rumeri	Gümüş	1	0,25
33	Ehad	Ordu	2,5	0,625
34	Bozbeyli	Karacahisar	1	0,25
35	Yassı	Kar	1	0,25
36	Musa	Karacahisar	1	0,25
37	Arap	Karacahisar	1	0,25
38	Yaya	Hocayaka- Çakmak	0,5	0,125
39	Bayezid	Belcikler	1	0,25
40	Karahalil	Bola	1	0,25
41	İsmali	Bola	1	0,25
Toplam			48	12

1530 Yılında Kütahya Livası

(438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 1993: 109)

